

Dialogul ecumenic anglicano-luteran la nivel mondial, regional și local. Excurs istorico-dogmatic

Abstract: In 1967, the *Anglican Consultative Council* (ACC) and the *Lutheran World Federation* (LWF) appointed a *Committee* in order to begin formal conversations. The first series of theological dialogues resulted in the *Pullach Report* (1972), which surveyed the variety of issues affecting AnglicanLutheran relations. The ACC and the *Executive Committee* of LWF convened a *Joint Working Group* in 1975 to review responses to the *Pullach Report*. A new *Joint Working Group* was convened in 1983. The *Cold Ash Report* (1983) surveyed the state of LutheranAnglican relations and explored the concept of *full communion*, as a description of the life together. Finally, in 1998 the *Anglican-Lutheran International Working Group* was convened by ACC and LWF. The *Porto Allegre Report* (2002) provide a picture of the present state of AnglicanLutheran relations, and analyze issues raised by the present relations between Anglicans and Lutherans.

ABOUT THE AUTHOR:

Teaching Assistant,
Department of Historic
Theology, Faculty of
Orthodox Theology,
University of Bucharest.
E-mail:
altudorie@yahoo.com

Fiecare dintre Bisericile, confesiunile sau simplele comunități religioase, indiferent de vechimea, numărul sau evlavia credincioșilor precum și de contextul istoric în care își duc existența, are convingerea neștrămutată că posedă Adevărul revelat și se socotește datorare să îl apere împotriva oricărei intervenții externe. Caracterul intransigent al experienței religioase exclude aprioric relativismul unei uniri, care ar deplasa oricât de puțin centrul preocupărilor fiecăreia dintre aceste entități creștine. În același timp, dezbinarea confesiunilor și cultelor creștine este nu numai anacronism față de tendințele dominante ale secolului nostru, ci și suferință sau slăbiciune din punct de vedere religios.

Unitatea, ca atribut al Sfintei Treimi, caracterizează Biserica întemeiată de Mântuitorul Hristos prin Jertfa de pe Cruce (Fapte XX, 28), având scopul de a continua activitatea de sfințire și de

KEY WORDS:

Anglicanism, Anglican Communion, Lutheranism, Lutheran World Federation, Lambeth Quadrilateral, Ecumenism, and Theological Dialog.

mântuire a credincioșilor. Biserica a fost întemeiată, în chip văzut, la Ierusalim, atunci când, în urma Pogorării Sfântului Duh peste Sfinții Apostoli, prin cuvântul propovăduirii acestora, a luat ființă cea dintâi comunitate creștină (Fapte II, 41).

De-a lungul istoriei creștinismului, unitatea Bisericii a fost zdruncinată de numeroase erezii și schisme. Dintre acestea, amintim trei evenimente majore ale căror urmări încercăm și astăzi să le remediem: primul a avut loc în anul 451, în urma definiției dogmatice a Sinodului al IV-lea Ecumenic, care nu a fost acceptată de către reprezentanții facțiunii extremiste a Școlii Alexandrine¹; al doilea survine în anul 1054, atunci când Biserica Apuseană s-a despărțit de cea Răsăriteană², iar al treilea s-a petrecut de-a lungul secolului al XVI-lea, când în urma mișcărilor reformatoare din cadrul Bisericii Occidentale s-au rupt Bisericele Protestante³.

Începând din secolul al XI-lea și până în prezent, s-au făcut numeroase încercări de refacere a unității pierdute a Bisericii lui Hristos, toate fiind însă sortite eșecului, deși comunitățile creștine s-au străduit, mai mult sau mai puțin, și se străduiesc încă, să aducă la îndeplinire dorința Mântuitorului „ca toți să fie una” (Ioan XVII, 11-21), „o turmă și un Păstor” (Ioan X, 16).

Consiliul Ecumenic al Bisericilor (*The World Council of Churches*), organizație internațională de referință în cadrul Mișcării Ecumenice (*The Ecumenical Movement*)⁴, care a apărut în urma primei Adunări Generale de la Amsterdam (1948), și-a fixat două finalități: prima, care privește în mod direct însăși ființa Bisericii, este creșterea ei duhovnicească până la conștiința stării făgăduite de Hristos, „o

turmă și un Păstor”, iar a doua are în vedere aducerea la îndeplinire a poruncii de a fi propovăduită Evanghelia și unirea tuturor Bisericilor (Matei XII, 25)⁵.

Două dintre ramurile creștinătății occidentale desprinse din Biserica Occidentală în prima jumătate a secolului al XVI-lea, al căror dialog ecumenic bilateral urmează a fi prezentat, s-au implicat, prin Bisericile *locale* ale Comuniunii Anglicane (*Anglican Communion*)⁶ și, respectiv, ale Federației Luterane Mondiale (*Lutheran World Federation*)⁷, în *acțiunile* Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

A. ACORDURI ÎNTRE BISERICA ANGLIEI ȘI BISERICILE LUTERANE DIN EUROPA DE NORD, ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

Implicarea Comuniunii Anglicane într-un dialog teologic bilateral, la nivel mondial sau local, trebuie să fie fundamentată cu necesitate pe acceptarea de către partenerul ecumenic a celor patru puncte doctrinare fixate în cadrul Conferinței de la palatul Lambeth din anul 1888, cunoscute sub numele de *Lambeth Quadrilateral*⁸. Drept urmare, încă de la începutul conversațiilor, oricare partener de dialog ecumenic al unei comunități anglicane trebuie să *recunoască* următoarele:

- Sfintele Scripturi ale Vechiului și Noului Testament, care *cuprind toate cele necesare mântuirii*, fiind norma și criteriul fundamental de credință;

- Simbolul Apostolilor ca Mărturisire baptismală și Simbolul Niceean ca afirmație suficientă a credinței creștine;

- cele două Sfinte Taine instituite de Însuși Hristos – Botezul și Cina Domnului – administrate prin folosirea constantă a cuvintelor de instituire ale lui Hristos și a elementelor folosite de El;

- episcopatul istoric, adaptat local, în ceea ce privește metodele administrării lui, la nevoile variate ale națiunilor și popoarelor chemate de Dumnezeu la Unitatea Bisericii Lui.

După cum vom detalia în subcapitolele care urmează, în prima jumătate a secolului al XX-lea, Biserica Angliei (*Church of England*) a fost singura reprezentantă a Comuniunii Anglicane care a inițiat contacte ecumenice cu alte *entități* eclesiastice creștine. Primele contacte anglicano-luterane au avut drept parteneri, pe de o parte, Biserica Angliei, iar pe de altă parte, Bisericile Luterane naționale din Scandinavia, fapt datorat, în primul rând, apropierii geografice și, mai apoi, similitudinilor de ordin doctrinar. Succesiv, s-au încheiat acorduri principiale cu Biserica Suediei (1909-1922)⁹ și cu cea a Finlandei (1935)¹⁰. În anii imediat următori și celelalte Biserici Luterane din spațiul nordico-baltic (Letonia, Estonia, Norvegia, Danemarca și Islanda) au intrat în contact cu Biserica Angliei¹¹.

1) Biserica Angliei – Biserica din Suedia.

Reprezentanți ai celor două Biserici naționale sus-menționate au avut oportunitatea de a coabita, începând cu secolul al XVII-lea, într-un spațiu extra-european: America de Nord¹². Nu puține au fost situațiile în care luteranii suedezi s-au adresat comunităților anglicane în vederea soluționării unor situații excepționale: hirotonii prezbiteriale, intercomuniune săptămânală acolo unde nu exista o comunitate proprie, etc. Această realitate eclesiastică din spațiul nord-american a fost prezentată într-o circulară a *Clerus Comitialis*, în anii 1865-1866: „un episcop al Bisericii Episcopale Engleze din Statele Unite, prezent acum în capitala noastră, ne-a oferit amabile asigurări pentru ca aceia dintre concetățenii noștri, care merg în locuri unde nu există comunități evanghelico-luterane, pot fi siguri că găsesc asistența necesară, atât în probleme spirituale cât și în cele temporale, în mâinile clerului Bisericii Engleze, dacă aceștia aleg să se adreseze lor, fără ca nici o cât de ușoară încercare să fie făcută de către Biserica Engleză să-i *păteze* cu alte doctrine decât acelea pe care Biserica noastră le învață sau să îi separe, din orice punct de vedere, de la această Biserică”¹³.

După discuții incipiente cu privire la relațiile dintre Bisericile *naționale* ale Angliei și Suediei, care au avut loc atât la Conferințele de la Lambeth (1888 și 1897)¹⁴, cât și la întâlnirile anuale ale Convocațiilor de Canterbury și York, în anul 1908 s-a stabilit înființarea unei comisii anglicane¹⁵ care să cerceteze succesiunea apostolică din Biserica luterană suedeză. Întâlnirile celor două comisii (anglicană, respectiv luterană) au fost co-prezidate

de ep. de Winchester, H.W. Ryle, și de arhiep. de Uppsala, J.A. Ekman. Prin urmare, în anul 1911, comisia anglicană a alcătuit un Raport¹⁶, care ulterior a fost prezentat celei de a șasea Conferințe de la *Lambeth Palace* (1920), în care se afirma că succesiunea episcopală a fost menținută în Biserica Suediei și, de asemenea, există o „concepție corectă în ceea ce privește treapta episcopală”. Cu toate că termenul *intercommunion* a fost evitat, Raportul recomanda explicit ca luteranii din Suedia să poată primi *Holy Communion* în Biserica Angliei, clerul luteran suedez să poată predica în orice comunitate anglicană, iar ocazional să existe participări reciproce la consacrările episcopale¹⁷. Cu toate că episcopii anglicani care au participat la Conferința din anul 1920 au acceptat toate aceste recomandări fără a face vreun amendament, în anii următori, Convocațiile de Canterbury și York nu au luat în discuție această problemă. În anul 1922, notăm răspunsul episcopilor luterani ai Bisericii Suediei, care se declară bucuroși pentru „mâna întinsă” de către Biserica Angliei, ce a judecat cu indulgență chestiunea prezervării succesiunii apostolice. În afara acceptării anglicanilor la *Holy Communion* în Biserica Suediei, se transmiteau semnale pozitive în vederea reprezentării episcopatului anglican la consacrările ierarhice luterane¹⁸.

În anii 1920 și 1927 (la Uppsala și, respectiv, la Canterbury), s-au săvârșit hirotoniri episcopale la care au participat unul sau mai mulți episcopi ai celeilalte Biserici, în baza precedentelor contacte. Această reciprocitate *episcopală* ocazională a continuat până în anul 1959, când arhiep. de Canterbury, Geoffrey Fisher, a suspendat-o neoficial,

pentru a analiza validitatea teologică a hirotonirii femeilor din cadrul Bisericii luterane a Suediei. Abia în anul 1976, au fost reluate *vechile obiceiuri*, atunci când arhiep. Donald Coggan, în conformitate cu declarația *General Synod* al *Church of England*, a afirmat că „nu există obiecții fundamentale” în ceea ce privește hirotonia femeii¹⁹.

Cu toate acestea, *oficializarea* relației de intercomuniune cu Biserica Suediei, din partea anglicană, s-a făcut abia în anii 1954-1955, când Convocațiile de Canterbury și York au acceptat succesiunea episcopală suedeză²⁰. O Comisie specială, condusă de ep. G.K.A. Bell, a finalizat un nou Raport, care a fost aprobat de către cele două Convocații: fără a se face mențiune despre consacrări episcopale comune, se permitea membrilor Bisericii Suediei să primească *Holy Communion* și clerului luteran să predice în Biserica Angliei. În mai 1960, *Lower House* a Convocației de Canterbury a cerut o revizuire asupra relațiilor dintre cele două Biserici, ca urmare a hirotoniei unei femei în Suedia (aprilie 1960). Comisia condusă de R.L.P. Milburn (*Dean* de Worcester) a prezentat un Raport în octombrie 1961, care reafirma cele acceptate anterior (1954), adăugând: „clerului suedez ar trebui să i se permită să *oficieze Holy Communion în conformitate cu propriul rit* sau să *participe la ritul anglican* în locașurile de cult anglicane”. Evident, erau exceptate de la aceste dispoziții femeile-preot din Biserica luterană a Suediei. Raportul a fost primit iar rezoluțiile lui adoptate, fără vreun amendament²¹.

2) Biserica Angliei – Biserica Evanghelistico-Luterană din Finlanda.

A șaptea Conferință de la palatul Lambeth (1930) a cerut arhiep. de Canterbury, C.G. Lang, să instituie o Comisie a Bisericii din Anglia, care să cerceteze posibilele relații cu Biserica *națională* din Finlanda²². La momentul respectiv, adunarea sinodală de la Lambeth luase în considerare informația *neoficială* din *Răspunsul* episcopilor suedezi (1922), care sugerau existența unor *hiaturi* în linia succesiunii apostolice a luteranismului finlandez. Comisia anglicană (condusă de episcopul de Gloucester, Dr. A.C. Headlam) s-a întâlnit cu o similară Comisie luterană finlandeză (condusă de episcopul de Tampere, Dr. A. Lehtonen) mai întâi la Londra (1933), iar apoi la Helsinki (1934). Raportul alcătuit în urma acestor două întâlniri a fost prezentat Convocațiilor de Canterbury și York. Cu toate că se făcea referire și la succesiunea nefericită de evenimente din anul 1884, când prin moartea neașteptată a episcopilor din toate diocesele finlandeze, succesiunea apostolică a fost întreruptă (ulterior *redobândită* prin participarea episcopilor suedezi la hirotoniri ierarhice în Finlanda), Raportul sublinia, cu un vădit caracter irenic, că „ambele Biserici au menținut cele mai importante dogme ale credinței creștine”²³.

După o dezbatere serioasă²⁴, ambele Convocații au adoptat recomandările Raportului cu privire la comuniune și la reciprocitatea prezenței la viitoarele consacrări episcopale, însă termenul *intercommunion* a fost evitat. Se exprima totuși

speranța unei viitoare „intercomuniuni complete”, chiar dacă pentru moment era folosită expresia: „comuniune iconomică”. Pentru restabilirea succesiunii episcopale *comune*, condiție absolut necesară pentru depășirea acestui stadiu, rezoluțiile Convocațiilor anglicane recomandau Bisericii Finlandei să invite pe arhiepiscopul de Canterbury să hirotonească, alături de arhiepiscopul de Turku, ierarhi finlandezi, reciproca fiind, de asemenea, valabilă. În martie-aprilie 1936, urmare a rezoluțiilor favorabile promulgate de Convocații, arhiepiscopul de Turku, Erkki Kaila, a scris arhiepiscopului de Canterbury, C.G. Lang, arătându-i că Biserica Luterană a Finlandei nu privește episcopatul istoric „ca o condiție *sine qua non* pentru o slujire validă”, dar totuși există între cele două Biserici „un acord fundamental în ceea ce privește doctrina creștină”²⁵. Prima hirotonire episcopală în Finlanda cu o prezență anglicană activă a avut loc în anul 1951.

3) Biserica Angliei – Bisericile Evanghelistico-Luterane din Letonia și Estonia.

În anul 1935, arhiepiscopul Letoniei și episcopul Estoniei s-au adresat printr-o scrisoare comună arhiepiscopului de Canterbury, C.G. Lang, solicitându-i, într-o exprimare voalată, același compromis făcut față de Biserica Evanghelistico-Luterană a Finlandei. Drept urmare, delegați ai celor trei Biserici s-au întrunit sub co-președinția episcopului de Gloucester (Dr. A.C. Headlam),

arhiepiscopului Letoniei (Dr. T. Grünbergs) și episcopului Estoniei (Dr. H.B. Rahamägi), mai întâi la Londra (mai 1936), iar apoi, la Riga și Tallinn (iunie 1938). Rezultatul a fost alcătuirea unui scurt Raport²⁶, prin care se arăta că toate Bisericele în cauză au păstrat, în comun, „cele mai importante dogme ale credinței creștine”. În același timp, se recomanda, precum și în celelalte cazuri, participarea reciprocă la hirotonirile episcopale, admiterea reciprocă la *Holy Communion* a credincioșilor celor trei Biserici, invitarea episcopilor baltici la viitoarea Conferință de la Lambeth, precum și săvârșirea Botezului și Cununiei de către clerul anglican pentru luteranii estonieni și letoni din diaspora, fiind și în acest caz valabilă reciproca. Convocațiile de Canterbury și York au acceptat toate aceste recomandări în ianuarie și, respectiv, mai 1939²⁷. Ultima propunere din Raport avea să fie un neprevăzut beneficiu pastoral pentru comunitățile estoniene și letone din Marea Britanie, în timpul și după cel de-al doilea Război Mondial. Însă, date fiind condițiile vitrege ale istoriei celor două state baltice și implicit ale Bisericilor Luterane din teritoriile lor, prima participare anglicană la o hirotonire episcopală s-a întâmplat abia în anul 1989, atunci când episcopul de Gibraltar a luat parte la hirotonirea arhiepiscopului Letoniei, Karlis Gailitis (†1992)²⁸.

4) Biserica Angliei – Bisericele din Norvegia, Danemarca și Islanda.

Conferința de la Lambeth din anul 1948 a recomandat arhiepiscopului de Canterbury organizarea unei Comisii de dialog care să intre în contact cu similarele acestora din cadrul Bisericilor Luterane din Danemarca, Norvegia și Islanda²⁹. Aceasta s-a întâmplat în urma prezentării, în cadrul lucrărilor Conferinței sus-amintite, a unei scurte digresiuni, cu caracter informativ, despre discuțiile purtate între cele patru Biserici la Chichester, în anul 1947. Astfel, în anul 1951 s-au întâlnit la Oslo delegați ai tuturor Bisericilor implicate. Conducerea Comisiei anglicane a fost încredințată Prof. A.M. Ramsey. Episcopul de Oslo, Dr. E. Berggrave, a condus delegația norvegiană, episcopul de Aarhus, Dr. S. Hoffmeyer, pe cea daneză, iar Revd. J. Jonsson, a fost unicul reprezentant al Bisericii din Islanda. Pe lângă obișnuita certificare a existenței doctrinelor fundamentale ale credinței creștine în toate cele patru Biserici, au fost arătate și similitudinile din domeniul pastoral și al practicii sacramentale. Cu toate diferențele evidente în privința treptei episcopale, cele trei Biserici Luterane au subscris ideii că succesiunea prin hirotonire episcopală este totuși „un element esențial în continuitatea slujirii și a Bisericii”. Raportul³⁰ concluziona că hirotonirile episcopale interconfesionale nu sunt potrivite, cel puțin pentru respectivul stadiu al dialogului, deoarece nu exista încă o recunoaștere reciprocă a *slujirilor*. Ca și în precedentele contacte ale Bisericii Angliei cu Biserici

Luterane din Nordul Europei s-a hotărât acceptarea reciprocă a credincioșilor la *Holy Communion*. Raportul alcătuit la Oslo (1951) a fost prezentat Convocațiilor anglicane în anii 1953 și 1954 (Canterbury și York, respectiv)³¹. După ce s-au purtat discuții asupra terminologiei ce trebuia folosită pentru definirea relației – unii considerau corect termenul „admiși” (*admitted*) decât cel de „bine-primiți” (*welcomed*) – rezoluția finală stipula că membrii celor trei Biserici Luterane „pot fi bine-primiți” la *Holy Communion* în Biserica Angliei³².

Au existat, după aceste rezoluții favorabile, unele probleme în aplicarea *comuniunii* asupra căreia se convenise (1951), pe de o parte, între Biserica Evangelico-Luterană din Danemarca și Biserica Angliei, iar pe de altă parte, între aceeași Biserică Nordică și Biserica Presbiteriană din Scoția. Astfel, în „Cartea Constituției Bisericii din Danemarca și Norvegia” (*The Book of Order of the Church of Denmark and Norway*), redactată în anul 1685, în capitolul al V-lea intitulat „Sacramentul Cinei Domnului” (*The Sacrament of the Lord's Supper*), erau prevăzute următoarele: „nici o persoană de religie (confesiune) străină să nu primească sacramentele de la altar înainte să fie instruită pe deplin în credința noastră și să nege orice relație cu precedentă sa religie, în fața preotului”³³. Deci, în conformitate cu cele stipulate aici era imposibilă orice formă de *comuniune* cu o confesiune creștină din afara lumii luterane.

În ianuarie 1955, episcopii danezi s-au întâlnit pentru a răspunde unei scrisori trimise de arhiep. de Canterbury, G.F. Fisher, în care li se aducea la cunoștință ospitalitatea Bisericii Angliei față de

credincioșii luterani din Danemarca. Aceștia s-au adresat Ministerului Afacerilor Bisericești (*Ministry of Ecclesiastical Affairs*) pentru a oferi o „confirmare canonică” (*canonically confirmation*), tuturor celor care doreau implementarea rezoluțiilor anglicane. La început, Ministerul a dat un răspuns ambiguu, însă ospitalitatea euharistică a danezilor față de anglicani a fost confirmată printr-o ordonanță regală (*royal ordinance*), datată 5 aprilie 1956, care promulga următoarele: „este permis membrilor Bisericii Scoției și Bisericii Angliei să ia parte la Euharistie în congregațiile Bisericii Naționale Daneze, cu condiția ca preotul în cauză să dorească să o administreze acestora”³⁴. Această ordonanță a fost comunicată episcopilor Bisericii Luterane din Danemarca printr-o circulară departamentală a *Ministry of Ecclesiastical Affairs*, având data de 17 aprilie 1956. Schimbările de scrisori dintre cele două Biserici pe parcursul anului 1957, descriau relația aceasta ca fiind o *intercomuniune limitată*³⁵.

Aceste contacte ecumenice anglicano-luterane, din prima jumătate a secolului al XX-lea, au avut ca partener de dialog anglican, numai *Church of England*. Cu toate acestea, se poate afirma că această Biserică locală reprezenta Comuniunea Anglicană prin extensie, deoarece toate relațiile au avut ca punct de plecare rezoluții ale Conferințelor de la *Lambeth Palace*, organul suprem deliberativ, care exprimă și menține unitatea lumii anglicane. Pe de altă parte, este sesizabilă uzitarea frecventă a sintagmelor *intercomuniune parțială* și *comuniune iconomică* (care implică acceptarea reciprocă a credincioșilor celeilalte confesiuni la Euharistie, precum și participarea la consacrările episcopale în

comun), cu scopul de a sublinia atât stadiul atins, cât mai ales necesitatea continuării dialogului pentru a atinge nivelul *intercomuniunii depline* (care presupune posibilitatea schimbului reciproc de slujitori sacramentali – *interchangeability of ordained ministries* – episcopi, preoți sau diaconi, drept mărturie practică a unității doctrinare).

B. CONVERSAȚIA ECUMENICĂ ANGLICANO-LUTERANĂ LA NIVEL MONDIAL ȘI REGIONAL

Pasul decisiv în stabilirea unui dialog anglicano-luteran la nivel mondial a fost făcut abia în anul 1967 prin înființarea unui Comitet *ad-hoc*, care avea drept scop analizarea punctelor de contact de la care să fie pornită *conversația* ecumenică. Acest Comitet s-a întrunit pentru prima dată în noiembrie 1967 la Berlin, când a fost redactat un *Memorandum*³⁶, ce propunea înființarea unei Comisii mixte de dialog, recunoscută de Comuniunea Anglicană și, respectiv, de Federația Luterană Mondială. Se stipula clar în textul *Memorandum*-ului că rolul Comisiei mixte anglicano-luterane este întregit: *a)* de a realiza un dialog mondial anglicano-luteran, *b)* de a stabili contacte anglicano-luterane în plan practic și *c)* de a întocmi Rapoarte regulate cu privire la stadiul relațiilor anglicano-luterane, care să fie trimise autorităților superioare ale celor două Biserici.

Rezoluțiile favorabile din partea celor două organe deliberative (*Conferința de la Lambeth* a Comuniunii Anglicane și *Adunarea Generală* a

Federației Luterane Mondiale) au făcut ca, între anii 1970-1972, Comisia mixtă anglicano-luterană (*Anglican-Lutheran International Conversations - ALIC*) să se întrunească în patru sesiuni: la Oxford – Anglia (septembrie 1970), la Løgumkloster – Danemarca (martie-aprilie 1971), la Lantana – S.U.A. (ianuarie 1972) și la München – Germania (aprilie 1972)³⁷.

La sfârșitul celor patru întâlniri, Comisia mixtă de dialog a redactat un Raport general (*Raportul de la Pullach – 1972*), structurat în cinci secțiuni, asupra unor chestiuni doctrinare și practice: în prima secțiune a fost abordată problema izvoarelor cu autoritate în Biserică (Sfânta Scriptură, Simbolurile de credință, Mărturisirile doctrinare, Tradiția și curente noi în gândirea teologică contemporană); în secțiunea a doua este dezbătută problema Bisericii; cea de-a treia secțiune tratează despre relația dintre Cuvântul lui Dumnezeu și Sacramente (Botezul și Cina Domnului); în secțiunea a patra se ia în discuție Preoția apostolică; în ultima secțiune se analizează cultul divin al celor două confesiuni. Recomandările de la sfârșitul Raportului trasează perspectivele dialogului teologic anglicano-luteran: *a)* se încuraja practicarea intercomuniunii între anglicani și luterani; *b)* participarea și săvârșirea în comun a slujbelor liturgice; *c)* se recomanda recunoașterea reciprocă a apostolicității celor două Biserici; *d)* munca respectivei Comisii mixte să fie continuată de către un alt Comitet; *e)* vizite ierarhice reciproce, schimburi de clerici, profesori și studenți; *f)* să se unească eforturile pe teren social³⁸; etc.

În anul 1973, plecându-se de la una dintre recomandările Comisiei anglicano-luterane, s-a hotărât înființarea unui Grup mixt de lucru (*Joint*

Working Group), care să urmărească reacțiile cu privire la *Pullach Report*, din partea fiecărei comunități anglicane sau luterane, urmând ca apoi să vină cu sugestii pentru viitorul relațiilor anglicano-luterane. Acest Grup s-a întâlnit pentru prima dată la Geneva, în decembrie 1975, propunând reluarea contactelor, însă divizarea dialogului după criteriul regional (zonal): S.U.A., Europa și Tanzania³⁹. Acest proiect a fost aprobat atât de către Consiliul Consultativ Anglican (*Anglican Consultative Council*), cât și de Comitetul Executiv (*LWF Executive Committee*) al Federației Luterane Mondiale. Urmare a acestei decizii au fost instituite Comisii regionale anglicano-luterane, în vederea continuării discuțiilor dintre cele două Biserici.

Conferința de la Lambeth din anul 1978, în chestiunea dialogului ecumenic anglicano-luteran, s-a pronunțat în favoarea adâncirii relațiilor deja existente. Astfel, s-a recomandat, în primul rând, studierea cu atenție a Raportului alcătuit de Comisia mixtă internațională, problemă care de altfel fusese dezbătută de către Consiliul Consultativ Anglican în cadrul întâlnirilor sale din anii 1971, 1973 și 1976, iar în al doilea rând, cercetarea posibilității recunoașterii doctrinei eclesiologice luterane, ținându-se cont de rezoluțiile anglicane favorabile⁴⁰. După o întâlnire pregătitoare a Comisiei regionale europene anglicano-luterane (*Anglican-Lutheran European Regional Commission - ALERC*), care a avut loc la St. Albans – Anglia (noiembrie 1979), au urmat trei sesiuni propriu-zise: la Edinburgh – Scoția (august 1980), la Pullach – Germania (iulie 1981) și la Helsinki – Finlanda (august-septembrie 1982).

Între temele discutate la aceste întâlniri amintim: *Preoția* (universală și harică), *Teologia euharistică*, *Cultul divin și Euharistia*, *Identitatea și integritatea tradițiilor anglicane și luterane în Europa de astăzi*, etc.

În urma celor trei întâlniri, Comisia mixtă europeană anglicano-luterană a redactat un Raport (***Raportul de la Helsinki – 1982***), care a luat în calcul toate rezultatele contactelor anterioare (1969-1982). După o scurtă Introducere, unde sunt enunțate locurile și perioadele în care au avut loc cele trei întâlniri amintite, Raportul continuă cu o prezentare a relațiilor anglicano-luterane, în spațiul european, de-a lungul timpului. Cea mai importantă din punct de vedere doctrinar este partea a treia a Raportului, unde sunt prezentate, în paralel, următoarele probleme dogmatice: Justificarea, Botezul, Euharistia, viața spirituală și cultul liturgic, Episcopatul și Preoția harică și despre Biserică. În încheierea Raportului, *Anglican-Lutheran European Regional Commission* recomandă: *a)* intercomuniunea între anglicani și luterani; *b)* săvârșirea în comun a Euharistiei; *c)* hirotoniri episcopale în comun; *d)* vizite reciproce ale clericilor, profesorilor și studenților pentru aprofundarea relațiilor existente⁴¹.

Un moment prielnic pentru întărirea relațiilor anglicano-luterane a fost comemorarea a cinci sute de ani de la nașterea reformatorului Martin Luther. În noiembrie 1983 au avut loc două mari celebrări publice, la Leipzig și la Worms, în Germania. Printre numeroșii invitați a fost prezent și arhiepiscopul de Canterbury, Dr. Robert A.K. Runcie, care a avut ocazia de a se adresa în plenul Sinodului Bisericii

Evanghelice Luterane, ținut la Worms⁴², unde și-a exprimat dorința de a se face eforturi comune în vederea unirii Bisericilor Anglicane cu cele Luterane.

La scurt timp după această aniversare, între 28 noiembrie-3 decembrie 1983, a avut loc o nouă întâlnire a *Joint Working Group*-ului anglicano-luteran, la Cold Ash – Anglia⁴³. Rezultatul întâlnirii a fost redactarea unui nou Raport (***Raportul de la Cold Ash – 1983***), care analizează stadiul la care s-a ajuns în dialogul teologic anglicano-luteran, atât la nivel mondial, cât și regional, iar apoi trasează noi directive. După o scurtă prezentare a rezultatelor relațiilor anglicano-luterane anterioare, Grupul mixt subliniază scopul final al dialogului: *a)* stabilirea unei depline comuniuni între anglicani și luterani, însă fiecare dintre cele două Biserici să își mențină autonomia și să recunoască reciproc catolicitatea și apostolicitatea celeilalte; *b)* hirotoniri episcopale în comun; *c)* slujbele liturgice să poată fi săvârșite, de asemenea, în comun⁴⁴. Recomandările de la finalul *Cold Ash Report* sunt revelatorii: *a)* până la deplina intercomuniune între anglicani și luterani, se recomandă o împărtășire euharistică interimară (*interim eucharistic sharing*); *b)* *Anglican Consultative Council* și *Lutheran World Federation* să depună eforturi susținute pentru dezvoltarea relațiilor existente și pentru continuarea dialogului; *c)* să fie stabilit un Comitet permanent de continuare a dialogului, care să ia în discuție probleme de credință unde mai există încă diferențe între cele două Biserici (relația dintre succesiunea apostolică, Preoția universală și episcopatul istoric); *d)* să fie ținute conferințe comune, în probleme teologice și pastorale, la nivel regional⁴⁵; etc.

Urmare a uneia dintre recomandările *Joint Working Group*-ului a fost stabilit un Comitet pentru continuarea dialogului internațional anglicano-luteran (*Anglican-Lutheran International Continuation Committee – ALICC*), care s-a întâlnit în octombrie 1986 la Wimbledon – Anglia⁴⁶. Raportul alcătuit de acest Comitet (***Raportul de la Wimbledon – 1986***) nu este decât o analiză asupra contactelor dintre cele două Biserici, atât la nivel mondial, cât și regional. După ce sunt amintite precedentele dezbateri teologice anglicano-luterane la nivel mondial, *ALICC* remarcă recente cooperări locale: în Tanzania, unii episcopi anglicani au primit invitații de a participa la hirotoniri episcopale luterane; în S.U.A., a avut loc o a treia serie de dialoguri luterano-episcopale (precedentele avuseseră loc în 1972 și 1981), care a produs un important document doctrinar, *The Gospel and its Implications*; în Canada, începând cu octombrie 1983 s-a deschis seria unor conversații anglicano-luterane, alcătuindu-se chiar un scurt Raport care prevedea recunoașterea reciprocă între cele două Biserici; în Europa, Biserica Angliei a continuat relațiile cu Bisericile Luterane din Scandinavia, prin organizarea unor Conferințe pe teme pastorale și teologice, din doi în doi ani, dar, în același timp a stabilit contacte și cu Biserica Evanghelică din Germania și cu Federația Bisericilor Evanghelice din R.D.G.; în Australia, Bisericile Luterane de aici, care de altfel nu fac parte din Federația Luterană Mondială, au început, în anul 1974, un fructuos dialog cu Biserica Anglicană din Australia⁴⁷. În finalul Raportului, *ALICC* a trasat două directive viitoarelor sesiuni de dialog anglicano-luteran: în primul rând, regândirea

și reformularea înțelesului *intercomuniunii* dintre cele două Biserici, deoarece au existat controverse după exprimările Raportului de la Cold Ash în această privință; în al doilea rând, organizarea unei dezbateri speciale, cu tema *Episcopatul în relație cu misiunea Bisericii astăzi*, stabilind chiar aspectele care ar trebui discutate⁴⁸.

Astfel, în toamna anului 1987, la Niagara Falls – Canada, au avut loc două întâlniri deosebit de importante pentru continuarea cu succes a dialogului. Mai întâi, între 24 – 29 septembrie, s-a desfășurat proiectata dezbateră pe tema *Episkope*, fiind urmată imediat, între 30 septembrie – 3 octombrie, de o întâlnire a ALICC, care a alcătuit și un Raport (***Raportul de la Niagara – 1987***). În afara membrilor ALICC, la Niagara Falls au fost invitați să participe teologi anglicani și luterani reprezentativi⁴⁹, care au susținut comunicări științifice în *granițele* temei menționate⁵⁰.

*Niagara Report*⁵¹ a oferit șansa diferitelor Biserici Anglicane și Luterane, în plan local, să facă pasul decisiv spre scopul final al dialogul ecumenic: unitatea vizibilă, deplină (*full, visible unity*), prin stabilirea unui punct de vedere comun asupra celei mai spinoase probleme dogmatice: treapta episcopală (necesitatea și importanța ei) în Biserică. După *Introducerea*, în care este subliniată imperativitatea fixării unui numitor comun în relația succesiunii apostolice cu episcopatul istoric, urmează secțiunile⁵²: *Natura Bisericii și misiunea ei*, *Premise pentru misiunea Bisericii*, *Doctrine comune Anglicanilor și Luteranilor*.

În partea finală a secțiunii a doua se explică modalitatea în care trebuie continuată structura de

conducere a Bisericii preservată din perioada apostolică, folosindu-se atât argumente scripturistice (Marcu X, 43-45; Fapte XX, 28; I Timotei IV, 12-16; I Petru V, 1-4), cât și patristice (Sf. Ignatie al Antiohiei), urmate apoi de o scurtă istorie asupra menținerii treptei episcopale până la Reformă⁵³. Nici chiar reformatorii nu au atacat episcopatul istoric, după cum mărturisește *Confesiunea de la Augsburg* (1530): „Sfântul Petru interzice episcopilor să-și exercite supremația ca și cum ei ar avea puterea să constrângă Bisericile potrivit voinței lor. Nu este în intenția noastră să găsim modalitățile de reducere a puterii episcopilor, dar sperăm și ne rugăm ca ei să nu constrângă conștiințele noastre spre păcat. Dacă ei nu doresc să facă aceasta și ignoră cererea noastră, îi lăsăm să se gândească la felul cum vor răspunde pentru acestea în fața lui Dumnezeu, deoarece prin încăpățânarea lor dau ocazia diviziunii și schismei, pe care ei, de fapt, ar trebui să le prevină”⁵⁴.

În secțiunea a patra (paragrafele 88-96) sunt menționate măsurile care trebuie aplicate în cadrul fiecăreia dintre cele două confesiuni pentru depășirea *celui mai important obstacol* din calea intercomuniunii: succesiunea apostolică și episcopatul istoric. Astfel, în Bisericile Luterane toate persoanele care exercită slujirea unui *episkope* să primească titlul de *episcop* sau *episcop sufragane* (vicar). Apoi, trebuie revizuite modalitățile de alegere a episcopilor (începând chiar de la procedurile de identificare și nominalizare pentru alegerea în treapta de episcop, iar odată aleși durata slujirii să fie până la moarte sau retragere), care ulterior trebuie periodic rediscutate. În conformitate cu hotărârea canonului 4 al Sinodului I Ecumenic de la

Niceea (325), trebuie revizuite riturile pentru hirotonia unui episcop, deoarece este absolut necesară prezența a cel puțin trei episcopi. În cazul în care se va ajunge la intercomuniune între cele două Biserici este normal ca unul dintre episcopii participanți la hirotonirea unui ierarh luteran să fie de confesiune anglicană, aceasta fiind o recunoaștere a „deplinei autenticități a slujirilor din cadrul Bisericii Luterane”. În cele din urmă, se recomandă părții luterane ca episcopii sau vicarii lor să aibă voie să hirotonească clerici numai în regiunile respective (dioceze, districte, etc.)⁵⁵.

În privința Bisericilor Anglicane, acestea trebuie să realizeze o revizuire canonică importantă pentru a putea să recunoască autenticitatea treptelor ierarhice existente în Bisericile Luterane. Fundamentul acestei acțiuni stă în recunoașterea că „succesiunea apostolică în oficiul episcopal nu constă, cu necesitate, într-un lanț continuu al celor care hirotonesce către cei hirotoniți, ci în succesiunea în funcția conducătoare a Bisericii, care rezidă în continuitatea credinței apostolice”⁵⁶. Apoi, trebuie să fie stabilite structuri colegiale care să revizuiască periodic canoanele, cu scopul evaluării și îmbunătățirii slujirii episcopale. În cele din urmă, este recomandat ca la hirotonirile ierarhilor anglicani să fie invitați să participe și episcopi luterani, acesta fiind un simbol al consultării reciproce și al interacțiunii reale în privința episcopatului istoric.

Depășindu-se această problemă, Conferința anglicană de la Lambeth (1988) și Adunarea Generală a Federației Luterane Mondiale (1992) au fixat un nou obiectiv pentru apropierea dintre cele două confesiuni creștine la nivel mondial: un studiu

comprehensiv asupra treptei diaconale. Au urmat două întâlniri pregătitoare: prima la Johannesburg (februarie 1993), aici stabilindu-se *limitele* temei propuse, iar a doua la West Wickham (aprilie 1995), o adevărată conferință teologică pe problema *diaconatului* în Biserică⁵⁷. Pornind de la analizele teologico-lingvistice prezentate la ultima dintre aceste reuniuni anglicano-luterane, ALIC a propus un proiect detaliat, cu titlul *Diaconatul ca oportunitate ecumenică*, care a fost dezbătut la Kloster Wennigsen (lângă Hanovra), în octombrie 1995.

Raportul finalizat aici (*Raportul de la Hanovra – 1995*) a fost dedicat memoriei unui diacon din Biserica Evanghelistico-Luterană din America (*Evangelical Lutheran Church in America*), Tom Dorris, care s-a ocupat de colanționarea răspunsurilor tuturor Bisericilor locale față de textul *Baptism, Eucharist and Ministry* (Documentul de la Lima – 1982)⁵⁸ cu privire la treapta diaconală.

În introducerea Raportului⁵⁹ este amintită lucrarea exegetică a lui John Collins, intitulată *Diaconia: reinterpretarea vechilor surse*⁶⁰, care analizează sensul cuvântului *diakonia* în Biserica primară. Astfel, se afirmă că acest termen se referă la serviciul unui „intermediar” (*go-between*) sau agent care îndeplinește activitățile altuia. În epistolele pauline, termenul desemnează pe aceia care propoveduiesc Evanghelia lui Dumnezeu. Următoarele secțiuni tratează despre: *Fundamentele teologice ale diaconatului și slujirii diaconale, Diversitate și comuniune în formele actuale ale slujirii diaconale și O diaconie instituită*⁶¹.

Analiza asupra formelor actuale de exprimare a slujirii diaconale, în cadrul celor două confesiuni creștine, relevă următoarele aspecte: pe de o parte, Comuniunea Anglicană a păstrat treapta diaconală și după perioada Reformei, iar termenul *diacon*, în contextul uzual anglican, desemnează o persoană care îndeplinește această slujire; pe de altă parte, Bisericele Luterane, după Reforma din secolul al XVI-lea, nu au păstrat această treaptă în ierarhia lor bisericească. În tradiția luterană, *diaconul* desemnează o persoană care se ocupă de diverse probleme pastorale sau de serviciul social într-o congregație, cu diferența că nu primește o hirotonie specială în acest scop. Totuși, diversitatea formelor sub care este prezentă slujirea diaconală în cele două tradiții nu este o piedică în calea comuniunii: această diversitate este deschisă cooperării și îmbogățirii reciproce. Pe lângă slujitorul bisericesc care primește o hirotonie specială în acest sens (forma anglicană), pot exista și alte persoane (mireni), care să îndeplinescă misiunea *diaconiei* în societate (forma luterană). Definindu-se slujitorii respectivei trepte ierarhice ca fiind „chemați să fie *agenți ai Bisericii* cu scopul interpretării și receptării nevoilor, speranțelor și problemelor din cadrul Bisericii și societății”⁶², se ajunge la afirmarea unor principii comune atât anglicanilor, cât și luteranilor.

Adunarea Generală a Federației Luterane Mondiale (Hong Kong, 1997) și Conferința anglicană de la *Lambeth Palace* (1998) au hotărât înființarea unui Grup Internațional anglicano-luteran de lucru (*Anglican-Lutheran International Working Group*), care să monitorizeze progresul înregistrat de

dialogul anglicano-luteran atât la nivel mondial, cât și la nivel regional, dar, în același timp, și să exploreze posibilitățile de aprofundare a acestei relații. Au avut loc trei întâlniri ale ALIWG⁶³, după cum urmează: în Virginia – S.U.A. (februarie 2000), la Skálholt – Islanda (2001) și la Porto Alegre – Brazilia (mai 2002). Documentul⁶⁴ (*Raportul de la Porto Alegre – 2002*) prezintă panoramic situația actuală a relațiilor ecumenice anglicano-luterane și analizează problemele care au apărut. În final, sunt trasate o serie de recomandări⁶⁵, care au menirea să întărească, dar și să dezvolte relațiile ecumenice anglicano-luterane.

Având rezoluții favorabile din partea *Anglican Consultative Council* și respectiv *LWF Executive Committee*, unele Biserici locale, care aparțin celor două confesiuni, și-au manifestat dorința de a încheia Acorduri bisericești, care să demonstreze avansatele relații teologice existente între anglicani și luterani. Astfel, în Australia a fost lansată o *propunere* în vederea unui viitor acord, intitulată *Common Ground: Covenanting for Mutual Recognition and Reconciliation*⁶⁶ (în noiembrie 2000, între Biserica Anglicană și cea Luterană din Australia). În zona americană a dialogului au apărut două *proiecte* pentru realizarea *unității vizibile depline* a Bisericii lui Hristos: *Called to Common Mission*⁶⁷ (aprobat după interminabile discuții în anul 2000, între Biserica Episcopală și Biserica Evanghelistico-Luterană din S.U.A.) și *Waterloo Declaration*⁶⁸ (intitulat *Called to Full Communion*, propus în anul 1997 și aprobat oficial în anul 2001, între Biserica Anglicană și Biserica Evanghelistico-Luterană din Canada). În regiunea europeană au fost încheiate, până în

prezent, trei acorduri bisericești: *The Meissen Common Statement*⁶⁹ (intitulat *On the Way to the Visible Unity*, propus în anul 1988 și aprobat oficial în anul 1991, între Biserica Angliei și Federația Bisericilor Evanghelice din Republica Democrată Germană și Biserica Evanghelică din Germania), *The Porvoo Common Statement*⁷⁰ (intitulat *Together in Mission and Ministry*, propus în anul 1992 și aprobat oficial în anul 1996, între Bisericile Anglicane din Marea Britania și Irlanda și Bisericile Luterane Nordice și Baltice) și *The Reuilly Common Statement*⁷¹ (intitulat *Called to Witness and Service*, propus în anul 1997 și aprobat oficial în anul 2001, între Bisericile Anglicane din Marea Britanie și Irlanda și Bisericile Luterane și Reformate din Franța – unite în *Conseil Permanent Luthéro-Reformé*).

Cele trei acorduri anglicano-luterane din zona europeană au reușit stabilirea unității euharistice. Singurul dintre acestea care a depășit nivelul *intercomuniunii euharistice* a fost Acordul bisericesc Porvoo, care a ajuns la stadiul *intercomuniunii depline*, aceasta însemnând posibilitatea schimbului reciproc de slujitori sacramentali între Bisericile locale semnate. Respectivul Acord a fost considerat de către specialiștii avizați drept „un veritabil progres” (*a breakthrough*) pe calea redobândirii unității Bisericii, fiind de o importanță deosebită atât prin prisma numărului de Biserici locale (12) angajate la discuții, cât mai ales prin dinamizarea „simplei recunoașteri reciproce între Biserici”⁷², urmărită consecvent în precedentele dialoguri anglicano-luterane. Fără a minimaliza câtuși de puțin eforturile evidente de reconciliere doctrinară în cadrul

dialogului anglicano-luteran finalizat prin textul Acordului bisericesc Porvoo, analiza ortodoxă nu poate trece peste tipologia ecleziologică hibridă promovată de acest document ecumenic. De altfel, în ciuda acestei eclesiologii sincretice, rămâne valabilă întrebarea la care trebuie să răspundă și cu care se confruntă, din ce în ce mai des, Bisericile Luterane în contextul ecumenic al momentului: structura ierarhică episcopală aparține lui *esse* sau lui *bene esse* al Bisericii?

Privită din această perspectivă, participarea teologiei ortodoxe la reconstruirea unei *comunități conciliare* pentru generația viitoare, pe plan local și ecumenic, este capitală⁷³. Există riscul ca *actorii* Mișcării Ecumenice, drept reacție față de indiferența și improvizația în materie de ecumenism a autorităților bisericești ortodoxe de astăzi, să se îndepărteze de tipologia ecleziologică și ecumenică ortodoxă și astfel, să sacralizeze un amestec de confesionalisme și ecleziologii incompatibile, sub pretextul că nu există nici un model de unitate în trecut și nici o alternativă ecumenică pentru viitor.

Note:

¹ Conflictul dogmatic apărut în urma Sinodului de la Calcedon (451) a condus la separarea Bisericilor Vechi-Orientale (Necalcedoniene): Biserica Coptă din Egipt, Biserica Siro-Iacobită, Biserica Armeană și Biserica Etiopiană. A se urmări contextul istoric al evenimentelor la Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Evenimentele istorice înainte și după Sinodul de la Calcedon*, în rev. *Studii Teologice*, Seria a II-a, anul XXII (1970), nr. 3-4, pp. 179-

211; Prof. Teodor M. POPESCU, *Condițiile istorice ale formării Vechilor Biserici Orientale*, în rev. *Ortodoxia*, anul XVII (1965), nr. 1, pp. 28-43; Jaroslaw PELIKAN, *Tradiția creștină: o istorie a dezvoltării doctrinei*, vol. I (*Nașterea tradiției universale, 100-600*), traducere de Silvia Palade, Editura Polirom, Iași, 2004, pp. 267-288; Paulos GREGORIOS, William H. LAZARETH & Nikos A. NISSIOTIS (editors), *Does Chalcedon divide or unity? Towards convergence in Orthodox Christology*, WCC Publications, Geneva, 1981.

² Pentru detalii asupra subiectului a se vedea Prof. Teodor M. POPESCU, *Geneza și evoluția Schismeii*, în rev. *Ortodoxia*, anul VI (1954), nr. 2-3, pp. 163-217; J.M. HUSSEY, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, series: *Oxford History of the Christian Church*, Clarendon, Oxford, 1986, pp. 129-136.

³ Pentru detalii a se consulta G.R. ELTON (ed.), *The Reformation (1520-1559)*, în: *The New Cambridge Modern History*, vol. II, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, 741 p.

⁴ Pentru o prezentare istorică exhaustivă asupra subiectului a se consulta Ruth ROUSE & Stephen Charles NEILL (editors), *A History of the Ecumenical Movement*, vol. I (1517-1948), 3rd Edition, WCC Publications, Geneva, 1986; Harold E. FEY (editor), *A History of the Ecumenical Movement*, vol. II (*The Ecumenical Advance, 1948-1968*), 2nd Edition, WCC Publications, Geneva, 1986; Nicholas LOSSKY, José Míguez BONINO, John POBEE, Tom F. STRANSKY, Geoffrey WAINWRIGHT & Pauline WEBB (editors), *Dictionary of the Ecumenical Movement*, 2nd Edition, WCC Publications, Geneva, 2002, 1296 p.

⁵ Prof. N. CHIȚESCU, *Mișcarea Ecumenică*, în rev. *Ortodoxia*, anul XIV (1962), nr. 1-2, p. 4.

⁶ Definiția clasică a Comuniunii Anglicane a fost precizată în cadrul lucrărilor Conferinței de la Lambeth

Palace din anul 1930 (a se vedea *The Lambeth Conference 1930. Encyclical Letter from the Bishops with the Resolutions and Reports*, SPCK/The MacMillan Company, London/New York, 1930, 200 p.), preluată în Pr. Prof. Ioan RĂMUREANU, Pr. Prof. Milan ȘESAN & Pr. Prof. Teodor BODOGAE, *Istoria Bisericească Universală*, vol. II (1054-1982), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 397: „Comuniunea Anglicană este o comunitate în cuprinsul Bisericii Una, Sfântă, Universală și Apostolică, formată din acele dioceze, provincii sau Biserici regionale propriu constituite, în comuniune cu scaunul de Canterbury, care au în comun următoarele caracteristici: a) mențin și propoveduiesc credința și structura universală și apostolică, după cum sunt în general exprimate în *Cartea de rugăciune comună*, aprobată de Bisericile lor; b) sunt Biserici particulare sau naționale și drept urmare promovează o expresie națională a credinței, vieții și cultului creștin, pe teritoriile lor; c) sunt unite nu printr-o autoritate centrală, legislativă și executivă, ci printr-o lealitate reciprocă, susținută de către Sfatul comun al episcopilor adunați în Conferințele de la Lambeth”. Actualmente, Comuniunea Anglicană este formată din 38 de Biserici autocefale (*self-governing Churches*) în peste 160 de țări, având aproximativ 70 milioane de credincioși (informații preluate de pe site-ul oficial: <http://www.anglicancommunion.org/acns/special/primates/general/info.html>) (14/12/2004). Pentru informații suplimentare a se consulta Stephen SYKES & John BOOTY (editors), *The Study of Anglicanism*, SPCK/Fortress Press, London/Philadelphia, 1988, 468 p.; G.R. EVANS & J. Robert WRIGHT (editors), *The Anglican Tradition: A Handbook of Sources*, SPCK/Fortress Press, London/ Minneapolis, 1991, 620 p.

⁷ Federația Luterană Mondială a luat ființă în anul 1947 odată cu Adunarea Generală de la Lund (Suedia), cuprinzând, la momentul actual, un număr de 138 Biserici Luterane din 77 de țări, reprezentând 65 milioane de credincioși. Informațiile au fost preluate de pe site-ul oficial al *Lutheran World Federation*: <http://www.lutheranworld.org/> (14/12/2004). Pentru informații suplimentare a se consulta J.H. SCHJÖRRING, N.A. HJELM & P. KUMARI (editors), *From Federation to Communion: The History of the Lutheran World Federation*, Fortress Press, Minneapolis, 1997, 552 p.

⁸ *Text of The Chicago-Lambeth Quadrilateral 1886/1888*, pp. VII-IX în J. Robert WRIGHT (editor), *Quadrilateral at one hundred: Essays on the Centenary of the Chicago-Lambeth Quadrilateral 1886/88 – 1986/88*, Forward Movement Publications/Mowbray, Cincinnati/London/Oxford, 1988, 229 p.; Lars ÖSTERLIN, *Churches of Northern Europe in Profile. A thousand years of Anglo-Nordic relations*, The Canterbury Press, Norwich, 1995, p. 211. A se consulta în acest sens și: J.M.R. TILLARD, *The Chicago-Lambeth Quadrilateral in the Service of Communion and Episcopacy. Essays to mark the centenary of the Chicago-Lambeth Quadrilateral*, Ripon College Cuddesdon Publications, Oxford, 1988, 117 p.; Günther GASSMANN, *100 Jahre Lambeth-Quadrilateral: Die anglikanische Einheitscharta und ihre ökumenische Wirkung*, în *Ökumenische Rundschau*, 37. Jahrgang (1988), Heft 3 (Juli), pp. 301-311; John F. WOOLVERTON, *Huntington's Quadrilateral – a Critical Study*, în *Church History*, vol. 39 (1970), no. 2, pp. 198-211. Textul în limba engleză al celor patru puncte doctrinare fixate la Conferința de la Lambeth (1888) este următorul: „a) The Holy Scriptures of the Old and New Testaments, as *containing all things necessary to salvation* and as being the rule and ultimate standard of faith;

b) The Apostles' Creed as the Baptismal Symbol; and the Nicene Creed, as the sufficient statement of the Christian Faith; c) The two Sacraments ordained by Christ Himself – Baptism and the Supper of the Lord – administered with unfailing use of Christ's Words of Institution, and of the elements ordained by Him; d) The Historic Episcopate, locally adapted in the methods of its administration to the varying needs of the nations and peoples called of God into the Unity of His Church”.

⁹ *Reports of Committees. Report of the Sub-Committee on Relation to and Reunion with Episcopal Churches: The Church of Sweden*, pp. 152-154 în vol. *Conference of Bishops of the Anglican Communion, holden at Lambeth Palace, July 5 to August 7, 1920. Encyclical Letter from the Bishops, with the Resolutions and Reports*, Second Edition, SPCK/The MacMillan Company, London/New York, 1920, 161 p. Vide infra subcapitolul 1) *Biserica Angliei – Biserica din Suedia*.

¹⁰ *The Church of England and the Church of Finland. A Summary of the Proceedings at the Conferences held at Lambeth Palace, London, on October 5th and 6th, 1933, and at Brändö, Helsingfors, on July 17th and 18th, 1934*, pp. 115-187 în vol. *Lambeth Occasional Reports 1931-1938*, SPCK, London, 1948, 261 p. Vide infra subcapitolul 2) *Biserica Angliei – Biserica Evanghelică-Luterană din Finlanda*.

¹¹ Christopher HILL, *Existing Agreements between our Churches*, pp. 53-58 în vol. *Together in Mission and Ministry. The Porvoo Common Statement with Essays on Church and Ministry in Northern Europe*, Church House Publishing, London, 1993, 218 p. Vide infra subcapitolele 3) *Biserica Angliei – Bisericile Evanghelică-Luterane din Letonia și Estonia* și 4) *Biserica Angliei – Bisericile din Norvegia, Danemarca și Islanda*.

¹² Primul val al imigranților suedezi în Lumea Noua s-a întâmplat în anul 1637, ei stabilindu-se în zona Delaware. Există certe mărturii ale situațiilor în care aceste comunități luterane, rămase pentru perioade mai scurte sau mai lungi de timp, din motive obiective, fără *pastor* se îndreptau spre comunitățile anglicane limitrofe. De asemenea, nu se observă din partea anglicanilor o reacție negativă cu privire la validitatea hirotoniilor luterane. A se urmări prezentarea detaliată la Carl Henrik LYTTKENS, *The Growth of Swedish-Anglican Intercommunion between 1833 and 1922*, translated by Neil Tomkinson with the assistance of Jean Gray, Bibliotheca Theologiae Practicae, no. 24, CWK Gleerups Förlag, Lund, 1970, pp. 77-113.

¹³ *The Church of Sweden: The Reply of the Bishops of the Church of Sweden to the Conference of Bishops in the Anglican Communion (April 1922)*, p. 187, n. 1 în G.K.A. BELL (Bishop of Chichester – editor), *Documents on Christian Unity (1920-1930), First Series (1920-1924)*, Second Edition, Oxford University Press, London, 1930, 382 p. Traducerea în limba engleză a circularei sinodale este următoarea: „a Bishop of the English Episcopal Church in the United States, now present in our capital, has given us the kindest assurances that such of our countrymen as go to places where there are no Evangelical Lutheran Communities, may be sure to find necessary assistance in matters spiritual as well as temporal at the hands of the clergy of the English Church, if they choose to apply to them, without the slightest attempt being made by the English Church to imbue them with other doctrines than those which our Church confesses, or to separate them in any respect from this Church”.

¹⁴ *Reports of Committees. Report of the Committee appointed to consider the Relation of the Anglican Communion to the Scandinavian and other Reformed*

Churches, pp. 90-91 în vol. *Conference of Bishops of the Anglican Communion, holden at Lambeth Palace, in July 1888. Encyclical Letter from the Bishops, with the Resolutions and Reports*, SPCK, London, 1888, 112 p.; *Reports of Committees. Report of the Committee appointed to consider and report upon the subject of Church Unity in Its Relation: On the Scandinavian Churches*, pp. 84-89 în Randall T. DAVIDSON (Archbishop of Canterbury – editor), *The Lambeth Conference of 1897, with the Official Reports and Resolutions, together with sermons preached at the Conference*, SPCK, London, 1907, 146 p.

¹⁵ *Reports of Committees. Report of the Committee appointed to consider and report upon the subject of Reunion and Intercommunion: The Scandinavian Churches*, pp. 179-182 în vol. *Conference of Bishops of the Anglican Communion, holden at Lambeth Palace, July 27 to August 5, 1908. Encyclical Letter from the Bishops, with the Resolutions and Reports*, SPCK, London, 1908, 198 p.

¹⁶ *The Church of England and The Church of Sweden. Report of the Commission appointed by the Archbishop of Canterbury in pursuance of Resolution 74 of The Lambeth Conference of 1908 on the Relation of the Anglican Communion to the Church of Sweden; with Three Appendices*, A.R. Mowbray & Co. Ltd., London/Milwaukee, 1911, 50 p.

¹⁷ Pentru relațiile anglo-suedeze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului următor a se vedea Carl Henrik LYTTKENS, *Op. cit.*, 291 p.

¹⁸ *The Church of Sweden. The Reply of the Bishops ...*, în G.K.A. BELL (Bishop of Chichester – editor), *Op. cit.*, pp. 185-195.

¹⁹ Christopher HILL, *art. cit.*, p. 54.

²⁰ *The Scandinavian Churches: Sweden*, pp. 194-195 în H. RILEY & R.J. GRAHAM (editors), *Acts of the Convo-*

cations of Canterbury and York (originally edited for the years 1921 to 1947 by A.F. Smethurst and H.R. Wilson extended to cover the years 1921 to 1970), SPCK, London, 1971, 200 p.

²¹ Cronologia detaliată asupra dialogului din anii 1960-1961 se poate urmări în: *Lower House: Relations with the Church of Sweden*, pp. 149-151 în *The Chronicle of Convocation being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the Third Elizabetha Secunda Regnante. The Upper and Lower Houses and the Full Synod in the Sessions of 17th, 18th, and 19th January 1961*, SPCK, London, 1961; *Lower House: Report no. 703: The Church of Sweden*, pp. 596-599 în *The Chronicle of Convocation being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the Third Elizabetha Secunda Regnante. The Upper and Lower Houses and the Full Synod in the Sessions of 3rd, 4th, and 5th October 1961*, SPCK, London, 1961; *Report of the Committee on Relations with the Church of Sweden (no. 540)*, pp. 49-63 în *The York Journal of Convocation containing the Acts and Debates of the Convocation of the Province of York in the Sessions of the 2nd and 3rd May, 1961*, CIO, London, 1961. Un rezumat al contactelor dintre aceste două Biserici, în prima jumătate a sec. XX, în limba română, la Pr. Alexandru MORARU, *Biserica Angliei și Ecumenismul. Legăturile ei cu Biserica Ortodoxă Română* (teză de doctorat), în rev. *Ortodoxia*, anul XXXVII (1985), nr. 4 (partea întâi), pp. 612-613.

²² *Resolutions formally adopted by the Conference*, p. 50 în *The Lambeth Conference 1930. Encyclical Letter from the Bishops with the Resolutions and Reports*, SPCK/The MacMillan Company, London/New York, 1930, 200 p.

²³ *The Church of England and the Church of Finland. A Summary of the Proceedings at the Conferences held*

at Lambeth Palace, London, on October 5th and 6th, 1933, and at Brändö, Helsingfors, on July 17th and 18th, 1934, The Press and Publications Board of the Church Assembly & SPCK, London, 1934, 71 p.

²⁴ Cronologia detaliată asupra dezbaterilor din Convocația de la Canterbury se poate urmări în: *Upper House: The Church in Finland*, pp. 34-43; *Lower House: The Church in Finland*, pp. 48-80 și *Upper House: The Church of Finland*, pp. 86-110 în *The Chronicle of Convocation being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the Ninth Georgio Quinto Regnante. The Upper and Lower Houses and the Full Synod in the Sessions of January 23, 24 and 25, 1935*, SPCK/National Society's Depository, London, 1935; *Upper House: Report (No. 610) of the Joint Committee on "The Church of Finland"*, pp. 364-367; 371-379 și *Lower House: Report (No. 610) of the Joint Committee on the Negotiations with the Church of Finland*, pp. 410-423; 425-427 în *The Chronicle of the Convocations being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the Ninth Georgio Quinto Regnante. The Upper and Lower Houses and the Full Synod in the Sessions of June 5, 6 and 7, 1935*, SPCK/National Society's Depository, London, 1935. Un rezumat al contactelor dintre aceste două Biserici, în prima jumătate a sec. XX, în limba română, la Pr. Prof. Alexandru MORARU, *Op. cit.*, pp. 613-614.

²⁵ *Letter from the Archbishop of Turku to the Archbishop of Canterbury; Letter from the Archbishop of Canterbury to the Archbishop of Turku*, pp. 149-153 în G.K.A. BELL (Bishop of Chichester – editor), *Documents on Christian Unity, Third Series (1930-1948)*, Oxford University Press, London/New York/Toronto, 1948, 300 p.

²⁶ *Conferences between Representatives appointed by the Archbishop of Canterbury on behalf of the Church*

of England and Representatives of the Evangelical Lutheran Churches of Latvia and Estonia, pp. 207-261 în *Lambeth Occasional Reports 1931-1938*, SPCK, London, 1948, 261 p.

²⁷ Cronologia detaliată asupra dezbaterilor din Convocația de la Canterbury se poate urmări în: *Upper House: Relations between the Church of England and the Churches of Latvia and Estonia*, pp. 129-139 și *Lower House: The Churches of Latvia and Estonia*, pp. 295-301 în *The Chronicle of Convocation being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the First Georgio Sexto Regnante. The Upper and Lower Houses and the Full Synod in the Sessions of January 18, 19, 20, 1939*, SPCK/National Society's Depository, London, 1939; *Report of the Lower House Committee on the Relations of the Church of England and the Churches of Latvia and Estonia* (No. 631), pp. 369-391 în *The Chronicle of Convocation being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the First Georgio Sexto Regnante. The Upper and Lower Houses and the Full Synod in the Sessions of May 23, 24, 25, 1939*, SPCK/National Society's Depository, London, 1939. Un rezumat al contactelor dintre aceste Biserici, în prima jumătate a sec. XX, în limba română, la Pr. Prof. Alexandru MORARU, *Op. cit.*, p. 614.

²⁸ Christopher HILL, *art. cit.*, p. 56.

²⁹ *Resolutions formally adopted by the Conference*, pp. 44-45 (part I) în *The Lambeth Conference 1948. The Encyclical Letter from the Bishops; together with the Resolutions and Reports*, SPCK, London, 1948, 53 p. (part I) + 120 p. (part II).

³⁰ *The Church of England and the Churches of Norway, Denmark and Iceland. Report of the Committee appointed by the Archbishop of Canterbury in 1951, in pursuance of Resolution 72 of The Lambeth Conference 1948 on the Relations of the Churches of Norway, Den-*

mark and Iceland with the Anglican Communion; with Three Appendices, SPCK, London, 1952, 35 p

³¹ *The Scandinavian Churches: Norway, Denmark and Iceland*, în H. RILEY & R.J. GRAHAM (editors), *Acts of the Convocations ...*, p. 194.

³² Christopher HILL, *art. cit.*, p. 57.

³³ *IBIDEM*, p. 58: „no person of foreign religion (confession) should be taken to the sacrament of the Altar before he is fully instructed in our faith and disclaims all connection with his former religion in face of the priest”. Un rezumat al contactelor dintre aceste Biserici, în limba română, la Pr. Prof. Alexandru MORARU, *Op. cit.*, p. 614.

³⁴ Carl Henrik LYTTKENS, *Altar Fellowship in the Scandinavian Churches*, pp. 212-213 în Vilmos VAJTA (editor), *Church in Fellowship. Lutheran Interchurch Agreements and Practices*, Augsburg Publishing House, Minneapolis, 1963, 279 p.: „that there is given general admission for members of the Church of Scotland and the Church of England to take part in the Eucharist in the congregations of the Danish National Church, provided that the priest concerned is willing to administer to them”.

³⁵ Christopher HILL, *art. cit.*, p. 58. Cronologia detaliată asupra dialogului din anii 1953-1954 se poate urmări în: *Upper House: The Church of England and the Churches of Norway, Denmark and Iceland*, pp. 168-184 în *The Chronicle of Convocation being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the First Elizabetha Secunda Regnante. The Upper and Lower Houses in the Sessions of May 5, 6, 7 and 8, 1953*, SPCK/The Church Bookshop, London, 1953; *Lower House: Report entitled «The Church of England and the Churches of Norway, Denmark and Iceland»*, pp. 281-297 în *The Chronicle of Convocation being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the First Elizabetha Secunda Regnante. The Upper and*

Lower Houses in the Sessions of October 14, 15 and 16, 1953, SPCK/The Church Bookshop, London, 1954; *Upper House: The Churches of Norway, Denmark and Iceland*, pp. 93-96 în *The Chronicle of Convocation being a Record of the Proceedings of the Convocation of Canterbury, the First Elizabetha Secunda Regnante. The Upper and Lower Houses in the Sessions of May 11, 12 and 13, 1954*, SPCK/The Church Bookshop, London, 1954; *Full Synod: Report of Conversations with Representatives of the Churches of Denmark, Norway and Iceland*, pp. 20-27 în *The York Journal of Convocation containing the Acts and Debates of the Convocation of the Province of York in the Sessions of the 20th and 21st October, 1954*, W.H. Smith & Son, York, 1954.

³⁶ Harding MEYER & Lukas VISCHER (editors), *Growth in Agreement: Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level*, Paulist Press/WCC Publications, New York/Ramsey/Geneva, 1984, p. 14.

³⁷ *Anglican/Lutheran International Conversations. The Report of the Conversations 1970-1972, authorized by the Lambeth Conference and the Lutheran World Federation*, SPCK, London, 1973, p. 5 et sq. La această primă rundă de dialoguri au participat: *din partea Comuniunii Anglicane*: Dr. R.R. Williams, episcop de Leicester – Anglia (co-președinte); Prof. J. Atkinson, Sheffield – Anglia; R.S.M. Emrich, episcop de Detroit – S.U.A.; N. Russell, episcop de Roslin – Scoția; Revd. Prof. Dr. W.R. Coleman, Downstown – Canada; Revd. Prof. Dr. R.H. Fuller, New-York – S.U.A.; Revd. Prof. Dr. S.L. Greenslade, Oxford – Anglia; Revd. Prof. Dr. J.R. Rodgers, Alexandria – S.U.A.; Arhid. J.A. Cable, Itki – India; R.M. Jeffery, Londra – Anglia (secretar) și Revd. M. Moore, Londra – Anglia (secretar); *din partea Bisericii Luterane*: Gunnar Hultgren, arhiepiscop de Uppsala – Suedia (co-președinte), Dr. H.H. Harms, episcop de

Oldenburg – Germania, J. Kibira, episcop de Bukoba – Tanzania (cunoscut în țările nordice pentru misiunile sale de evanghelizare în spațiul african), Prof. Dr. B.H. Jackayya, Nagercoil – India de Sud, Prof. Dr. R. Prenter, Aarhus – Danemarca (participant la precedentele contacte între luterani și anglicani), Prof. Dr. M. Schmidt, Heidelberg – Germania, Dr. K. Knutson, Minneapolis – S.U.A., Dr. R.J. Marshall, New-York – S.U.A., Prof. Dr. G. Gassmann, Strasbourg – Franța (secretar – singura persoană care a participat la toate dialogurile anglicano-luterane din anii '70-'80). Ca observatori au fost prezenți și Dr. P. Hojen, pastorul C.H. Mau (din partea Federației Luterane Mondiale), precum și Prof. Dr. N. Robinson (din partea Consiliului Ecumenic al Bisericilor).

³⁸ Pentru o prezentare detaliată, în limba română, asupra secțiunilor respectivului Raport: Pr. Alexandru MORARU, *Op. cit.*, pp. 615-618. Pentru importanța lui, *Raportul de la Pullach* a fost tradus în toate limbile de circulație internațională: *Internationale anglikanisch-lutherische Gespräche: Bericht über die von der Lambeth-Konferenz und dem Lutherischen Weltbund autorisierten Gespräche 1970-1972*, în *Lutherische Rundschau*, 22. Jahrgang (1972), nr. 4 (Oktober), pp. 505-522; *Comision Internacional Anglicano-Luterana. Relacion de las Conversaciones autorizadas por la Conferencia de Lambeth y por la Federacion Luterana Mundial, 1970-1972 (Relación de Pullach)*, traducción española por la Dra. Rosa Herrera & Prof. A. Gonzáles-Montes, în *Dialogo Ecumenico*, tomo XXVI (1991), n. 84, pp. 177-203; *Dialoghi anglicani-luterani: Rapporto di Pullach 1972*, pp. 163-193, în Sever J. VOICU & Giovanni CERETI (a cura di), *Enchiridion Oecumenicum: Documenti del Dialogo Teologico Interconfessionale*, vol. I (*Dialoghi Internazionali 1931-1984*), Edizioni Dehoniane, Bologna, 1986, 1447 p. + 62 p. (*Indici*); IV.4.1.2.1. *Le dialogue des Eglises Réformées*

et des Eglises Luthériennes avec les Eglises Anglicanes: *Rapport de Pullach* (1972), pp. IV.63-88, în André BIRMELÉ & Jacques TERME (editors), *Accords et Dialogues Oecuméniques (bilatéraux – multilatéraux, français – européens – internationaux)*, Les Éditions des Bergers et des Mages/Labor et Fides, Paris/Geneva, 1995.

³⁹ *Anglican/Lutheran Dialogue. The Report of the Anglican/Lutheran European Regional Commission (Helsinki, August-September 1982)*, SPCK, London, 1983, p. 1 et sq.

⁴⁰ *Resolutions of the Conference*, p. 49, în vol. *The Report of the Lambeth Conference 1978*, CIO Publishing, London, 1978, 127 p.

⁴¹ *Anglican/Lutheran Dialogue. The Report of the Anglican/Lutheran European Regional Commission ...*, pp. 1-31. Comisia mixtă europeană a avut următoarea componență: *din partea Bisericii Anglicane din Europa*: episcopul John Gibbs (co-președinte), episcopul Richard P.C. Hanson, episcopul Neil Russell (membru corespondent), Revd. Prof. James Atkinson, Revd. O. Geoffrey Ress și Revd. Christopher Hill (co-secretar); *din partea Bisericii Luterane din Europa*: Revd. Dr. Günther Gassmann (co-președinte), episcopul Dr. Johannes Hempel, Revd. Dr. András Ruess, Revd. Prof. Torleiv Austad, Revd. Toivo Arvi Seppänen și Revd. Prof. Lars Österlin (co-secretar). Pentru o prezentare detaliată, în limba română, asupra textului respectivului Raport: Pr. Alexandru MORARU, *Op. cit.*, pp. 619-621. Pentru importanța lui, *Raportul de la Helsinki* a fost tradus în toate limbile de circulație internațională: *Anglikanisch/Lutherische Europäische Kommission: Bericht, Helsinki (August/September 1982)*, Lutherischer Weltbund, Genf, 1983, 35 p.; *Europa: Anglicani-Luterani: Rapporto sul Dialogo (Helsinki, 1982)*, pp. 135-162, în Sever J. VOICU & Giovanni CERETI (a cura

di), *Enchiridion Oecumenicum ...*, vol. II (*Dialoghi locali 1965-1987*), Edizioni Dehoniane, Bologna, 1988, 1844 p. + 109 p. (*Indici*); IV.4.2.1. *Le dialogue européen entre Anglicans et Luthériens: Le Rapport de Helsinki (1983)*, în André BIRMELÉ & Jacques TERME (editors), *Op. cit.*, pp. 144-161.

⁴² Dr. Antonie PLĂMĂDEALĂ (Mitropolitul Ardealului), *Biserica Ortodoxă și Bisericile Reformei. Aniversare a 500 de ani de la nașterea lui Martin Luther (1483-1983)*, în rev. *Mitropolia Ardealului*, anul XXVIII (1983), nr. 11-12, p. 801, 809.

⁴³ *Anglican-Lutheran Relations: Report of the Anglican-Lutheran Joint Working Group, Cold Ash, Berkshire, England, 28 November – 3 December 1983*, ACC/LWF, London/Geneva, 1983, pp. 18-19. Grupul mixt anglicano-luteran prezent la Cold Ash a avut următoarea componență: *din partea Comunității Anglicane*: arhiepiscopul E.W. Scott, Toronto – Canada (co-președinte), episcopul J. Gibbs, Coventry – Anglia, Revd. Dr. William A. Norgren, New York – S.U.A., Revd. Christopher Hill, Londra – Anglia (secretar), Revd. George Braund, Londra – Anglia (consultant), Revd. Nehemiah Hamupembe Swakopmund – Namibia și Revd. Francis Ntiruka, Kasulu – Tanzania; *din partea Bisericii Luterane*: arhiepiscopul Dr. Olof Sundby, Lund – Suedia (co-președinte), episcopul J.R. Crumley Jr., New-York – S.U.A., episcopul Sebastian Kolowa, Lushoto – Tanzania, Revd. Dr. William Rusch, New-York – S.U.A. (consultant) și Revd. Prof. Per Lönning, Strasbourg – Franța. *Lutheran World Federation* a fost reprezentată de către Revd. Dr. Carl H. Mau Jr., Revd. Dr. Günther Gassmann și Revd. Dr. Roger Kahle. Textul Raportului de la Cold Ash este disponibil cercetătorilor și în alte limbi: *Anglikanisch/Lutherische Beziehungen: Bericht – Gemeinsame Anglikanisch-Lutherische Arbeitsgruppe, Cold Ash, Berkshire, England (28. November – 3. Dezember 1983)*,

Anglikanischer Konsultativrat/Lutherischer Weltbund, London/Genf, 1983, 23 p.; *Bericht der Gemeinsamen Anglikanisch/Lutherische Arbeitsgruppe* 1983, pp. 50-61, în Harding MEYER, Damaskinos PAPANDREOU, Hans Jörg URBAN & Lukas VISCHER (hrsg.), *Dokumente wachsender Ubereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsenstexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene*, band II (1982-1990), Bonifatius-Druckerei/Buch Verlag/Verlag Otto Lembeck, Paderborn/Frankfurt am Main, 1992, 769 p.; *Dialoghi anglicani-luterani: Rapporto di Cold Ash* 1983, pp. 165-185 în Giovanni CERETI & James F. PUGLISI (a cura di), *Enchiridion Oecumenicum: Documenti del Dialogo Teologico Interconfessionale*, vol. III (*Dialoghi Internazionali 1985-1994*), Edizioni Dehoniane, Bologna, 1995, 1175 p. + 63 p. (*Indici*).

⁴⁴ Jeffrey GROS, Harding MEYER & William G. RUSCH, *Growth in Agreement II. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level, 1982-1998*, WCC Publications, Geneva, 2000, pp. 7-8.

⁴⁵ *IBIDEM*, pp. 9-10.

⁴⁶ Componenta delegațiilor prezente la Wimbledon a fost următoarea: *din partea Comuniunii Anglicane*: episcopul David Tustin (co-președinte), Revd. Prof. J.M. Flynn, episcopul Charles Mwaigoga, episcopul John G. Savarimuthu, Revd. Prof. Stephen W. Sykes, Revd. Dr. William A. Norgren (consultant), Revd. George Braund și Ms. Vanessa Wilde; *din partea Bisericii Luterane*: episcopul Sebastian Kolowa (co-președinte), Revd. Dr. Walter Bouman, episcopul Tore Furberg, Revd. Christa Grengel, Revd. Dr. B.C. Paul, Revd. Dr. Karheinz Schmale, Revd. Dr. Jan Womer (consultant), Revd. Dr. Eugene L. Brand și Mrs. Irmhild Reichen-Young. A se vedea *Appendix II: Anglican-Lutheran International Continuation Committee*, p. 54 în *The Niagara Report*.

Report of the Anglican/Lutheran Consultation on Episcopate, Niagara Falls, September 1987 by the Anglican/Lutheran International Continuation Committee, published for The Anglican Consultative Council and The Lutheran World Federation, Church House Publishing, London, 1988, 71 p.

⁴⁷ *Appendix III: Anglican-Lutheran International Continuation Committee (The Marie Reparatrice Centre, Wimbledon, England, 13th – 17th October 1986)*, în *The Niagara Report ...*, pp. 57-59.

⁴⁸ *IBIDEM*, pp. 61-63. Textul Raportului de la Wimbledon poate fi consultat și la Jeffrey GROS, Harding MEYER & William G. RUSCH, *Growth in Agreement II ...*, pp. 32-37.

⁴⁹ *Appendix I: Anglican-Lutheran Consultation on Episcopate*, în *The Niagara Report ...*, p. 53. Lista teologilor care au participat la sesiunea de comunicări științifice este următoarea: *din partea anglicanilor*: Revd. Keith Chittleborough, Revd. Dr. L. William Countryman, Revd. Dr. Alyson Barnett Cowan, Revd. Dr. Kortright Davis, Dr. David Ford, ep. Nehemiah Shihala Hamupembe, ep. Russell Hatton, Ms. Nangula Hauwanga, Revd. Dr. Richard A. Norris Jr. și Prof. Patricia Page; *din partea luteranilor*: Revd. Sven Erik Brodd, Dr. Faith Burgess, ep. Herbert W. Chilstrom, Revd. Dr. Donald Juel, Revd. Nathan E. Kapofi, Revd. Dr. Robert Marshall, Revd. Julius Paul, Ms. Annette Smith și Dr. Nelvin Vos.

⁵⁰ A se consulta în acest sens valoroasele contribuții ale Prof. Patricia Page, Revd. Dr. L. William Countryman, Dr. David Ford, Revd. Sven Erik Brodd sau Revd. Dr. Jan Womer, publicate în: *Anglican-Lutheran Consultation: "Episcopé in Relation to the Mission of the Church Today" (1987). Papers of the Consultation – Background for: The Niagara Report. Report of the Anglican/*

Lutheran Consultation on Episcopate, 1987, ACC/LWF, Geneva, 1988, 237 p.

⁵¹ Textul Raportului de la Niagara a fost tradus în toate limbile de circulație: *Niagara-Bericht: Bericht der anglikanisch/lutherischen Konsultation über Episkopé, Niagara Falls, Kanada, September 1987, Anglikanisch/Lutherischer Internationaler Fortsetzungsausschuß*, Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main, 1989, 67 p.; *Dialoghi anglicani-luterani: Rapporto di Niagara sull'episcopato 1987*, în Giovanni CERETI & James F. PUGLISI (a cura di), *Enchiridion Oecumenicum ...*, vol. III (*Dialoghi Internazionali 1985-1994*), pp. 186-238; *IV.1.2.3. Rapport de Niagara (1987)*, în André BIRMELÉ & Jacques TERME (editeurs), *Op. cit.*, pp. 103-142.

⁵² Pentru *decriptarea* corectă a textului se poate consulta studiul lui Darlis SWAN, *Study Guide: The Niagara Report, 1987 – Anglican-Lutheran International Commission*, ACC/LWF, Geneva/London, 1992, 24 p.

⁵³ Jeffrey GROS, Harding MEYER & William G. RUSCH, *Growth in Agreement II ...*, pp. 20-24.

⁵⁴ *IBIDEM*, p. 24: „St. Peter forbids the bishops to exercise lordship as if they had power to coerce the churches according to their will. It is not our intention to find ways of reducing the bishops' power, but we desire and pray that they may not coerce our consciences to sin. If they are unwilling to do this and ignore our petition, let them consider how they will answer for it in God's sight, inasmuch as by their obstinacy they offer occasion for division and schism, which they should in truth help to prevent (CA XVIII, 76-78)”.

⁵⁵ *IBIDEM*, pp. 27-28.

⁵⁶ *IBIDEM*, p. 28. Vom nota aici și textul în limba engleză: „the apostolic succession in the episcopal office does not consist primarily in an unbroken chain of those ordaining to those ordained, but in a succession in the

presiding ministry of a Church, which stands in the continuity of apostolic faith”.

⁵⁷ *Appendix 1. Anglican-Lutheran Consultation on the Diaconate*, p. 28 în *The Diaconate as Ecumenical Opportunity: The Hanover Report of the Anglican-Lutheran International Commission, published for the Anglican Consultative Council and the Lutheran World Federation*, Anglican Communion Publications, London, 1996, 30 p. Lista teologilor care au participat la sesiunea de comunicări științifice de la West Wickham este următoarea: *din partea anglicanilor*: Ep. David Tustin* (co-președinte), Revd. Dr. Sebastian Bakare, Ep. William Petersen*, Diac. Ormonde Plater, Ep. Barry Rogerson*, Revd. Teresa J. White, Diac. Maylanne Whittall* și Revd. Dr. Donald Anderson* (co-secretar); *din partea luteranilor*: Prof. Dr. Ambrose Moyo* (co-președinte), Revd. Dr. Risto Ahonen, Revd. Dr. Walter Bouman*, Prof. Dr. Sven-Erik Brodd*, Revd. Dr. Norma Cook Everist*, Prof. Dr. Carter Lindberg, Anna-Maria aus der Wiesche și Revd. Dr. Eugene Brand* (co-secretar). Toți cei notați (*) au fost prezenți și la sesiunea de la Hanovra (octombrie 1995).

⁵⁸ *Baptism, Eucharist and Ministry*, Faith and Order Paper, no. 111, WCC, Geneva, 1982, 33 p. Traducerea în limba română la Anca MANOLACHE, *Botez, Euharistie, Slujire* (traducere după textul Documentului semnat la Lima – Peru), în rev. *Mitropolia Banatului*, anul XXXIII (1983), nr. 1-2, pp. 38-57. O scurtă analiză, disponibilă în limba română, la IDEM, *Opinii asupra documentului «Botez, Euharistie, Slujire»*, în rev. *Mitropolia Banatului*, anul XXXIII (1983), nr. 5-6, pp. 294-317.

⁵⁹ *Hanover Report* a fost ulterior tradus și în limba germană: *Der Diakonat als Ökumenische Chance: Hannover-Bericht der Internationalen anglikanisch-lutherischen Kommission*, AK/LWB, Genf, 1997, 44 p.

⁶⁰ John N. COLLINS, *Diakonia: Re-interpreting the Ancient Sources*, Oxford University Press, Oxford, 1990, 368 p. A se vedea și IDEM, *Deacons and the Church: making connections between old and new*, Gracewing, Leomister, 2002, 158 p.

⁶¹ Jeffrey GROS, Harding MEYER & William G. RUSCH, *Growth in Agreement II ...*, p. 40 et sq.

⁶² *IBIDEM*, p. 47: „Diaconal ministers are called to be agents of the Church in interpreting and meeting needs, hopes and concerns within Church and society”.

⁶³ *Appendix I. Members of the Anglican-Lutheran International Working Group*, p. 77 în *Growth in Communion: Report of the Anglican-Lutheran International Working Group (2000-2002)*, Lutheran World Federation, Geneva, 2003, 84 p. La aceste întâlniri ale ALIWG au luat parte: *din partea anglicanilor*: Ep. Dr. David Tustin (co-președinte), Ep. Dr. Sebastian Bakare, Revd. Alyson Barnett-Cowan, Ep. Orlando Santos de Oliveira, Revd. Dr. William H. Petersen (consultant), Prof. Dr. Gunther Esser (observator) și Revd. David Hamid (co-secretar); *din partea luteranilor*: Ep. Dr. Ambrose Moyo* (co-președinte), Dr. Kirsten Busch Nielsen, Revd. Dr. Hartmut Hövelmann, Prof. Dr. Michael Root, Prof. Dr. Mickey Mattox (consultant), Prof. Dr. Ola Tjörhom (consultant) și Revd. Sven Oppegaard (co-secretar).

⁶⁴ Raportul ALIWG este disponibil și în limba germană: *Wachsende Gemeinschaft: Bericht der Internationalen anglikanisch-lutherischen Arbeitsgruppe (2000-2002)*, Lutherischen Weltbund, Genf, 2003, 80 p.

⁶⁵ *Growth in Communion ...*, p. 67-76. *Porto Alegre Report* (2002) recomandă trecerea treptată de la stadiul acordurilor locale la cele regionale, pentru ca, în final, să fie atinsă finalitatea dialogului anglicano-luteran: *full, visible unity*.

⁶⁶ Textul acestui proiect însoțit de informații suplimentare este disponibil pe site-ul oficial al Bisericii Anglicane din Australia: http://www.anglican.org.au/docs/Covenanting_Document.doc (14/12/2004). De asemenea, pentru ultimele comentarii asupra textului *Common Ground: Covenanting for Mutual Recognition and Reconciliation* a se vedea Bishop David SILK & Bishop Glenn DAVIES, *A Commentary on “Common Ground”: Covenanting for Mutual Recognition and Reconciliation between The Anglican Church of Australia and The Lutheran Church of Australia, together with The Second Report from the Anglican/Lutheran Dialogue in Australia*, la adresa: <http://www.anglican.org.au/docs/AngLthDiaDaviesSilk.pdf> (14/12/2004).

⁶⁷ William A. NORGREN & William G. RUSCH (editors), *“Toward Full Communion” and “Concordat of Agreement”: Lutheran-Episcopal Dialogue, Series III*, Augsburg Fortress/Forward Movement Publications, Minneapolis/Cincinnati, 1991, 119 p.; James E. GRIFFISS & Daniel F. MARTENSEN (editors), *A Commentary on “Concordat of Agreement”*, Augsburg Fortress/Forward Movement Publications, Minneapolis/Cincinnati, 1994, 159 p.; Daniel F. MARTENSEN (editor), *Concordat of Agreement: Supporting Essays*, Augsburg Fortress/Forward Movement Publications, Minneapolis/Cincinnati, 1995, 234 p.

⁶⁸ *Called to Full Communion: A Study Resource for Lutheran-Anglican Relations including The Waterloo Declaration, prepared by the Joint Working Group of the Anglican Church of Canada and the Evangelical Lutheran Church in Canada, December 1997*, Anglican Book Centre, Toronto, 1998, 92 p.; Richard LEGGETT, *A Companion to The Waterloo Declaration. Commentary and Essays on Lutheran-Anglican Relations in Canada*, ABC Publishing, Toronto, 2000.

⁶⁹ *On the Way to Visible Unity. Meissen, 1988. Relations between the Church of England, the Federation of the Evangelical Churches in the German Democratic Republic, and the Evangelical Church in Germany in the Federal Republic of Germany* (GS 843), Board for Mission and Unity, London, 1988, 32 p.; *Auf dem Weg zu sichtbarer Einheit: Eine gemeinsame Feststellung* 18. März 1988, Meißen. Kirche von England, Bund der Evangelischen Kirchen in der Deutschen Demokratischen Republik, Evangelische Kirche in Deutschland, Herausgegeben vom Bund der Evangelischen Kirchen in der Deutschen Demokratischen Republik – Sekretariat – und von der Evangelischen Kirche in Deutschland – Kirchenamt, Berlin/Hannover, 1988, 45 p.; KLAUS KREMKAU (hrsg.), *Die Meissener Erklärung. Eine Dokumentation*, EKD Texte, nr. 47, Kirchenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland, Hannover, 1993, 266 p.; *The Church of England and the Evangelical Church in Germany. The Report of the Meissen Commission, 1991-1996* (GS Misc 490), The General Synod of the Church of England, London, 1997, 80 p.; *The Church of England and the Evangelical Church in Germany. Making Unity more Visible: The Report of the Meissen Commission, 1997-2001* (GS Misc 654), Church House Publishing, London, 2002, 66 p.

⁷⁰ *Together in Mission and Ministry. The Porvoo Common Statement with Essays on Church and Ministry in Northern Europe*, Church House Publishing, Londra, 1993, 218 p.; *Porvooer Gemeinsame Feststellung. Stellungnahme der VELKD. Kirchenleitung und Bischofskonferenz*, in *Texte aus der VELKD* (Vereinigte

Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands), nr. 73 (Dezember 1996), Hannover, 42 p.; *Kyrkogemenskap i norra Europa: Borgå-överenskommelsen med uppsatser om kyrka och ämbete*, Nordisk Ekumenisk Skriftserie, nr. 24, Nordiska Ekumeniska Rådet, Uppsala, 1994, 226 p.; Ola TJÖRHOM (editor), *Apostolicity and Unity: Essays on the Porvoo Common Statement*, William B. Eerdmans Publishing Company/WCC Publications, Michigan/Cambridge/Geneva, 2002, 271 p.

⁷¹ *Called to Witness and Service. The Reuilly Common Statement with the Essays on Church, Eucharist and Ministry. Conversations between the British and Irish Anglican Churches and the French Lutheran and Reformed Churches*, Church House Publishing, Londra, 1999, 136 p.; *Appelés à témoigner et à servir: L’Affirmation Commune de Reuilly. Dialogue entre les Églises anglicanes des Grande-Bretagne et d’Irlande et les Églises luthériennes et réformées de France*, Les Éditions des Bergers et des Mages, Paris, 1999, 114 p.; *Berufen zu Zeugnis und Dienst: Die gemeinsame Erklärung von Reuilly. Dialog zwischen den Anglikanischen Kirchen Grossbritanniens und Irlands und den Lutherischen und Reformierten Kirchen Frankreichs*, 1999, 52 p.

⁷² Prof. Ola TJÖRHOM, *The Porvoo Statement. A possible ecumenical breakthrough?*, in *The Ecumenical Review*, anul XLVI (1994), nr. 1, p. 101.

⁷³ Pr. Prof. Dr. Ion BRIA, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Editura România Creștină, București, 1999, p. 272.